

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Orhun'dan Anadolu'ya Ünsüz Seslerin Kullanım Sıklıkları ve
“A. Buran Yasası”
Frequency of Use of Consonant Sounds from Orhun to Anatolia and
“A. "Buran Law"”

Gökçen DURUKOĞLU

Dr., Öğretmen, MEB

gdurukoglu@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-8896-2102

Öz: Yazı ile takibini 7. - 8. yüzyıllarda Orhun Abideleri ile başlatabildiğimiz Türkçe, özellikle 13. yüzyıldan itibaren farklı coğrafyalarda farklı medeniyetler ile karşılaşarak, bu medeniyetler ile iletişim halinde olarak zenginleşmiştir. Bugün Köktürk Türkçesi, son derece sınırlı oranlarda yabancı kökenli sözcükleri bünyesinde barındırması sebebi ile en öz Türkçe olarak kabul görür. Türkiye Türkçesi ise 13. yüzyıldan itibaren Batıda şekillenmeye başlayan Oğuz Türkçesinin Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinden sonra gelen üçüncü bölümüdür. Köktürk Türkçesine göre, farklı dillerden birçok sözcüğü de bünyesinde barındırmaktadır. Çalışmamızda 7-8. yüzyıldan 21. yüzyıla, Türk dilindeki ünlü ve ünsüz seslerin kullanım sıklıklarının tespiti amacı ile istatistiksel bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Ünlü ve ünsüz sesler, sözcükte buldukları yere göre sayıma tabii tutulmuşlardır. Buna göre Köktürk Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin verilerinde, her iki dönem için de en çok kullanılan seslerde paralellik gözlemlenmiştir. Her iki dönem için sözcük başında en çok kullanılan ünlü ses A, ünsüz ses B, sözcük içinde en çok kullanılan ünsüz ses R, sözcük sonunda en çok kullanılan ünsüz ses N olmuştur. Elde edilen veriler neticesinde Köktürk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki benzerlikten hareketle, en çok kullanılan A - B, R, N sesleri ile “A. BURAN Yasası” şekillenmiştir. Adı tarafımızca verilen bu yasa, Köktürk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında, en çok kullanılan sesler noktasında genetik benzerliği ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Köktürk Türkçesi, Türkiye Türkçesi, ünsüz sesler, kullanım sıklığı.

Abstract: Turkish, which we can trace in writing with the Orkhon Monuments in the 7th - 8th centuries, has been enriched by encountering different civilizations in different geographies and communicating with these civilizations, especially since the 13th century. Today, Köktürk Turkish is accepted as the most quintessential Turkish, as it contains extremely limited amounts of foreign roots. Türkiye Turkish is the third part of Oghuz Turkish, which started to take shape in the West starting from the 13th century, after Old Anatolian Turkish and Ottoman Turkish. According to Köktürk Turkish, it includes many people from different languages. 7-8 in our study. A consistent examination was carried out to determine the frequency of use of vowel and consonant sounds in the Turkish language from the 19th century to the 21st century. Vowel and consonant sounds are found everywhere in words; were subject to counting. Accordingly, parallelism was observed in the recorded sounds of Köktürk Turkish and Türkiye Turkish, in the sounds most used in both periods. For both periods, the most used vowel sound at the beginning of the word was A, the consonant sound was B, the most used consonant sound within the word was R, and the most used consonant sound at the end of the word was N. As a result of

Geliş Tarihi:25.09.2024

Kabul Tarihi:25.04.2024

Yayın Tarihi:30.04.2025

Atıf: Durukoğlu, G. (2025). Orhun'dan Anadolu'ya Ünsüz Seslerin Kullanım Sıklıkları ve “A. Buran Yasası”.

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(1), 126-135. Doi: 10.33437/ksusbd.1555732

the data obtained, based on the similarity between Köktürk Turkish and Türkiye Turkish, the most used sounds A - B, R, N and A. It is regulated as "A. BURAN Law". This law, named after the name, expresses the genetic similarity of the most common diseases between Köktürk Turkish and Türkiye Turkish.

Keywords: Köktürk Turkish, Türkiye Turkish, consonant sounds, usage frequency.

GİRİŞ VE YÖNTEM

Başlangıçtan itibaren Türkçe, çeşitli nedenlerle, seslerinin karakterlerinde değişiklikler yaşadığı gibi zaman zaman da kendisine ait olmayan, başka dillere ait seslere de bünyesinde hayat imkânı sunmuştur. Bu gerçek doğrultusunda 7-8. yüzyıllardan 21. yüzyıla Türkçenin, farklı coğrafyalarda, farklı medeniyet dairelerinde söz varlığının zenginleşmesi ile birlikte, sözcük başında, sözcük içinde ve sözcük sonunda ünlü ve ünsüz seslerinin çeşitlenmesi ve bu seslerin kullanım sıklıklarının oranlarında, değişiklikler sergilenmesi olağandır.

İlk defa 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından sınırları çizilen Türk dilinin, sesleri ile ilgili olarak yapmış olduğumuz çalışmada, 7-8. yüzyıldan 21. yüzyıla, Türk dilindeki ünlü ve ünsüz seslerin kullanım sıklıklarının tespiti amacı ile istatistiksel bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

Bu amaç ile Köktürk Türkçesi döneminden bugüne, her dönemi temsil eden 35 eser üzerinde durulmuş, bu eserlerden alınan sözcükler ek kök ayrımı yapılmadan incelenmiş ve metin bütünlüğü ile ele alınan sözcüklerde ünlü ve ünsüz seslerin sözcük başında, sözcük içinde ve sözcük sonunda kullanımları tek tek sayılmıştır. Sayım esnasında metinlerde tekrar eden sözcükler tekrar sayılınca çalışmaya alınmış, böylece dilin, günlük hayattaki kullanımı ile paralellik sağlanacağı düşünülmüştür. Sayımlarda elde edilen veriler grafiklerle görselleştirilmiştir.¹

İstatistiksel çalışmada Köktürk Türkçesinden 1006, Uygur Türkçesinden 999, Karahanlı Türkçesinden 999, Harezmi Türkçesinden 1008, Kıpçak Türkçesinden 1006, Çağatay Türkçesinden 975, Eski Oğuz Türkçesinden 992, Osmanlı Türkçesinden 992, Türkiye Türkçesinden 994 sözcük olmak üzere toplam 8971 sözcük sayıma tabii tutulmuştur. Sayım neticesinde ulaşılan verilerle, Türk dilinin tarihi gelişimine paralel bazı sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen bu sonuçların her biri farklı çalışmalara konu olabilecek niteliktedir.

Bu makalemizde, Köktürk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi metinlerinden alınan sözcüklerin, sözcük başında, sözcük içinde ve sözcük sonundaki seslerinin sayımlarını ifade eden grafiklerinden yola çıkılarak ulaşılan veriler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Makalemizin sınırları Köktürk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi grafiklerinin verileri ile belirlenmiştir.

Köktürk Türkçesi için Kül Tigin Abidesi'nden, Bilge Kağan Abidesi'nden ve Tonyukuk Abidesi'nden sözcükler incelenmiştir. Türkiye Türkçesi için 1923'ten günümüze Kırmızı Saçlı Kadın (Orhan Pamuk), Mimoza Sürgünü (Nazan Bekiroğlu), Saatleri Ayarlama Enstitüsü (Ahmet Hamdi Tanpınar), La Fonten Masalları (Orhan Veli), Bütün Hikâyeler (Ömer Seyfettin), Söylenmemiş Şarkılar (Canan Tan), Mihmandar (İskener Pala) adlı eserlerden seçmeler yapılmıştır.

Köktürk Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde Seslerin Kullanım Sıklıkları

Ölçünlü Türk dilinin başlangıcı 7-8. yüzyıllar, Orhun Abideleri ile dir. Orhun'dan bugüne Türk dili çok çeşitli coğrafyalarda, çok çeşitli nedenlerle hem fonetik hem morfolojik hem de söz varlığı alanlarında büyük değişimlere uğramıştır. Özellikle 12-13. yüzyıllardan itibaren Türkçenin doğuda, kuzeyde ve batıda farklı coğrafyalarda, yazı dilleri halinde çeşitlenmesi bu değişimlerde etkili olmuştur.

Türkçenin sesleri ve bu seslerdeki değişimler üzerine ilk ve geniş bilgiler 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından Dîvânu Lugâti't-Türk'te verilmiştir. Kaşgarlı Mahmut, Dîvânu Lugâti't-Türk'ün giriş bölümünde *Lehçelerin Farklılıkları Hakkında* başlığı altında "*Lehçelerin aslında fazla farklılıkları yoktur. Farklılıklar, bazı harflerin değişmesi veya düşürülmesi şeklinde ortaya çıkar.*" (Ercilasun & Akkoyunlu,

¹ Tarihî Türk lehçeleri ile birlikte Türkiye Türkçesinin seslerinin, sözcükte buldukları yere göre sayımlarını ifade eden istatistiksel çalışmanın tamamı, "Durukoğlu, Gökçen (2021), Tarihî Türk Lehçeleri ve Türkiye Türkçesinde Seslerin Kullanım Sıklığı -Grafiklerle-, Akademisyen Kitabevi, Ankara." künyeli eser ile yayımlanmıştır.

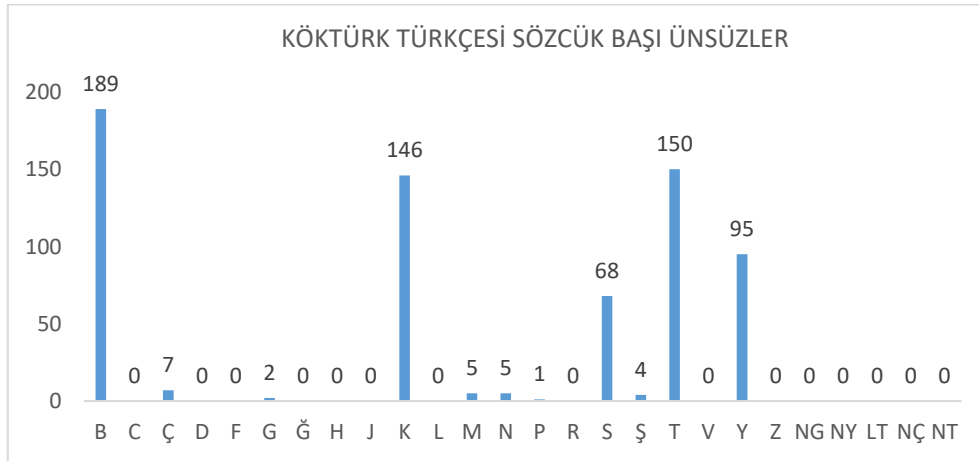
2015, s.12) ifadesi ile aslında lehçeler arasında fonetik değişikliklerin - o yüzyıl itibarı ile - fazla olmamakla birlikte var oluşlarının altını çizer. Ayrıca Kaşgarlı Mahmut, eserinde Türkçenin hem ünlü seslerine hem de ünsüz seslerine dair açıklamalarda bulunmuş, Türkçenin seslerinin sesletim özelliklerini, yazıda gösterilme biçimlerini de hedef kitlesi için somutlaştırmıştır.

Kaşgarlı'nın işaret ettiği ses değişmesi veya düşürülmesi aslında sadece lehçeler arasında değil aynı zamanda bir lehçenin ağızları arasında da söz konusudur. Hem lehçeler arasında hem de aynı lehçenin ağızları arasında söz konusu olan değişimler, seslerin sözcüklerdeki kullanım sıklıklarında da etkili olmuştur. Örneğin Köktürk Türkçesinde sözcük başında bulunan t sesinin Oğuz Türkçesinde d olması durumu, Köktürk Türkçesinde kullanım sıklığı en yüksek seslerden birisi olan t sesinin kullanım sıklığı oranını, Türkiye Türkçesinde düşürmüştür. Bunun yanı sıra Köktürk Türkçesinde sözcük başında herhangi bir kullanımı olmayan d sesi ise Türkiye Türkçesinde belli bir oranda kullanım sıklığı oranına sahiptir.

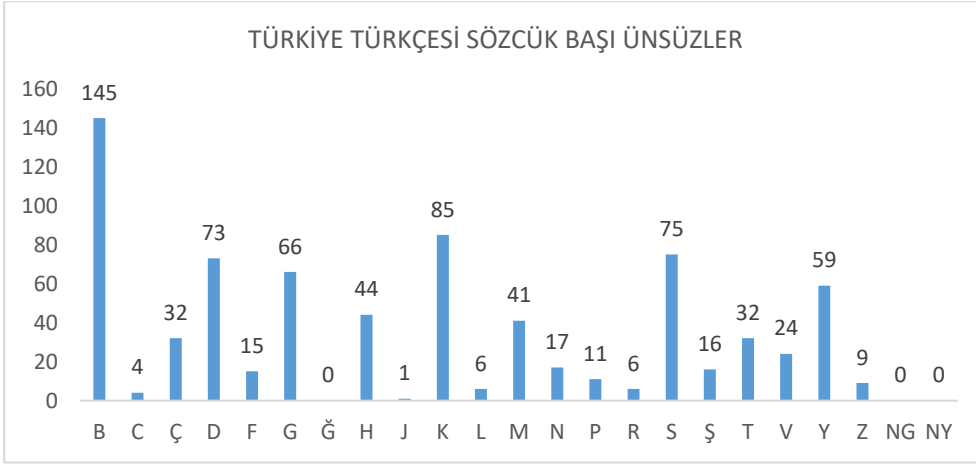
Aynı durum k ve g seslerinin kullanım sıklığı oranlarında da karşımıza çıkar. Köktürk Türkçesinde aşağıdaki grafiğe göre, b ve t ünsüzlerinin ardından sözcük başında en çok kullanılan ünsüzler sıralamasında üçüncü sırada gelen k sesi, Oğuz Türkçesinde g sesine dönüşmüştür. Bu değişim, Köktürk Türkçesinde 1006 sözcükte, sadece iki defa *gu* soru edatı ile sözcük başında gördüğümüz g sesinin, Türkiye Türkçesinde belli oranda kullanım sıklığı değerine sahip oluşunu açıklamaktadır. G sesi, Türkiye Türkçesinde 994 sözcük içerisinde, 66 defa sözcük başındadır.

Köktürk Türkçesinde sözcük başında b > m değişimi oldukça seyrek görülen bir ses olayıdır. “# b > #m : Önseste b > m değişiminin örneklerine, Köktürkçede de sporadik olarak rastlamaktayız. Bengü Taşlarda kurallı şekil b'lidir (ben, bengü). Seyrek olarak m'li şekiller de bulunur (men).” (Gülsevin, 98). Seyrek olarak görülen bu ses değişimi Köktürk Türkçesindeki sözcüklerinin sözcük başı ünsüzleri kullanım sıklığı grafiğinde de açıkça kendisini göstermektedir. B sesi en çok kullanılan sözcük başı ünsüzü iken m sesi, *men, maña* gibi ses değişimine uğramış sözcüklerle, kullanım sıklığı oranı en az olan ünsüz seslerdendir. Elbette Türkiye Türkçesinde de Köktürk Türkçesinde kurallı olarak b'li olan *ben, bengü* gibi sözcükler yine b sesi ile başlar. Türkiye Türkçesinde m sesi ile başlayan sözcüklerin oranının Köktürk Türkçesine göre artışı, Türkiye Türkçesindeki yabancı sözcüklerin varlığı ile açıklanabilir.

Aşağıdaki grafikler Köktürk Türkçesinden alınan metinlerdeki 1006 sözcüğün ve Türkiye Türkçesinden alınan metinlerdeki 994 sözcüğün sözcük başındaki ünsüzlerinin sayımı ile elde edilen kullanım sıklıklarının verilerini göstermektedir. Grafikteki veriler, Türk dilinin seslerinin tarihi süreçleri ile de örtüşmektedir:

Şekil 1. Köktürk Türkçesi sözcük başı ünsüzleri

Şekil 2. Türkiye Türkçesi sözcük başı ünsüzleri

Grafiklere göre, her iki dönemin sözcük başında en çok kullanılan ilk beş ünsüzü şöyle sekillenmiştir:

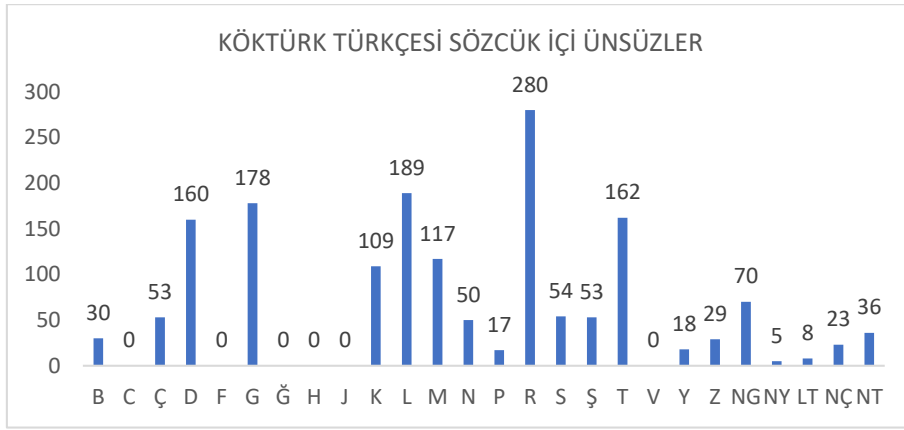
<u>Köktürk Türkçesi (1006)</u>	<u>Türkiye Türkçesi (994)</u>
B (189)	B (145)
T (150)	K (85)
K (146)	S (75)
Y (95)	D (73)
S (68)	G (66)

Sözcük başında kullanılan ünsüzlerin kullanım sıklıklarını gösteren grafiklere bakıldığında Türkiye Türkçesinde sözcük başında kullanılan ünsüz seslerin çeşitliliğinin de Köktürk Türkçesine göre oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda elbette fonetik gelişmelerin yanı sıra, Köktürk Türkçesine yabancı dillerden geçen sözcük sayısının azlığı veya Türkiye Türkçesine yabancı dillerden geçen sözcüklerin sayısının Köktürk Türkçesine göre fazlalığı da etkilidir.

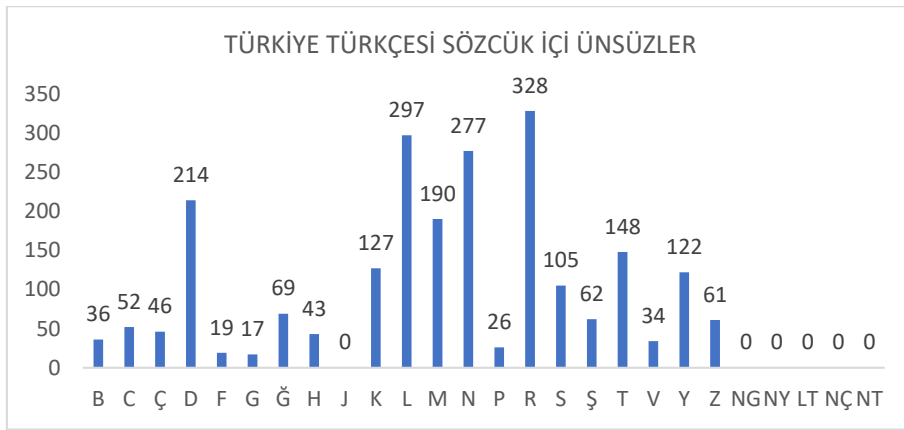
Köktürk Türkçesinde sözcük başında, 11 ünsüz ses farklı kullanım sıklığı oranları ile kullanılırken Türkiye Türkçesinde 20 ünsüz ses, sözcük başındadır. Grafiğe göre Köktürk Türkçesindeki kullanım sıklığı değerleri yüksek olan ilk beş ünsüz dışında kalan ünsüzlerden m *men*, *maña* gibi sözcüklerle, n *neñ*, *g gu* soru edatı ile p *Purum* sözcüğü ile, ş *Şantun*, *Şadapıt* sözcükleri ile sözcük başındadırlar.

Köktürk Türkçesi için kullanım sıklıkları değeri beş ve beşin altında olan ünsüzler göz ardı edilirse - ki bu ünsüzlerin hangi sözcüklerde sözcük başında olduklarına da bakılırsa göz ardı edilmelerinin sakınca oluşturmayacağı da anlaşılabilir - Köktürk Türkçesinde b, t, k, y, s, ç ünsüzleri sözcük başı ünsüzleridir, sonucuna ulaşılabilir.

Her iki dönemde ünsüz seslerin sözcük içindeki kullanım sıklıklarını gösteren grafikler ise şöyledir:

Şekil 3. Köktürk Türkçesi sözcük içi ünsüzleri

Şekil 4. Türkiye Türkçesi sözcük içi ünsüzleri

Sözcük içi ünsüzlerinin kullanım sıklıklarını gösteren grafikler incelendiğinde Köktürk Türkçesinde c, f, ğ, h, j, v ünsüzlerinin herhangi bir kullanımı olmadığı görülmektedir. Buna karşılık Türkiye Türkçesinde, Eski Türkçe metinlerinde takip edebildiğimiz çift ünsüz seslerin, yazı dilinde kullanımları söz konusu değildir. Ayrıca Türkiye Türkçesi metinlerinden alınan 994 sözcüğün hiçbirinde, sözcük içinde j ünsüzü karşımıza çıkmamıştır. Bu durum, sayıma dâhil edilen sözcük sayısının birkaç kat artırılması durumunda, yabancı kökenli bazı sözcüklerin karşımıza çıkması halinde, yok denecek kadar az bir kullanım sıklığı oluşturabilir.

Köktürk Türkçesinde herhangi bir kullanım değeri olmayan c, f, h gibi ünsüzlerin Türkiye Türkçesinde değer ifade etmesi, özellikle yabancı dillerden Türkçeye geçen sözcüklerin varlığı ile açıklanabilir.

V ünsüzünün durumu ise, Eski Türkçeden Oğuz Türkçesine b > v değişimi ile açıklanabilir. V ünsüzü, Köktürkçe metinlerdeki sözcüklerin ne sözcük içinde ne de sözcük sonunda kullanılmıştır.

Her iki dönemin ünsüzlerinin sözcük içi kullanım sıklıkları grafiklerine göre en yüksek değere sahip ilk beş ünsüz şöyledir:

<u>Köktürk Türkçesi (1006)</u>	<u>Türkiye Türkçesi (994)</u>
R (280)	R (328)
L (189)	L (297)
G (178)	N (277)

T (162)

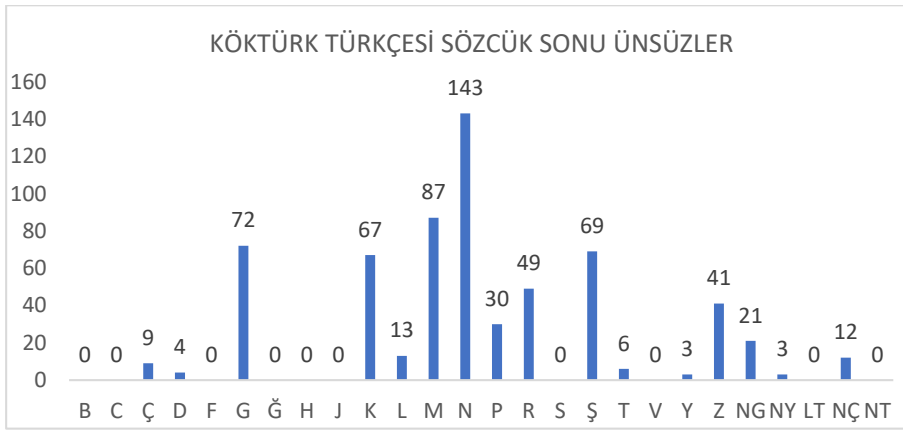
D (214)

D (160)

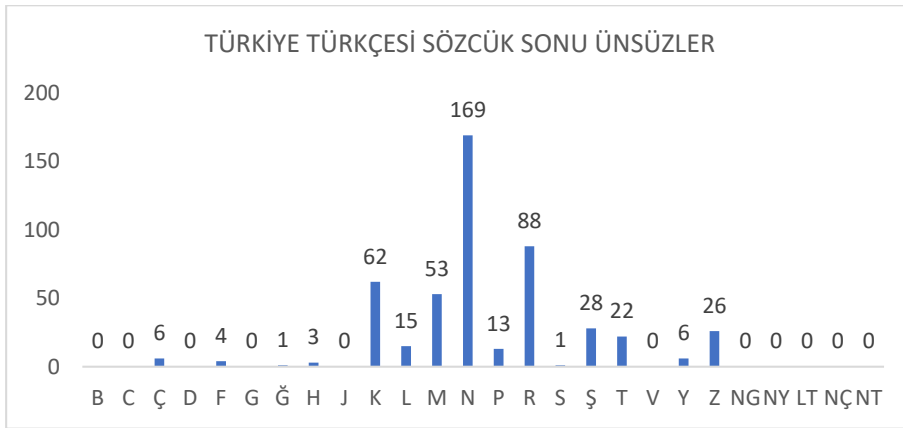
M (190)

Grafiklerde dikkat çeken verilerden birisi de sözcük içinde g sesinin kullanım sıklığı oranıdır. Her iki dönemin verilerine göre sözcük içinde g sesi, Köktürk Türkçesinde 178 kullanım sıklığı ile en çok kullanılan ilk üç ünsüzden birisidir. Buna karşılık Türkiye Türkçesinde, 17 kullanım sıklığı değeri ile Köktürk Türkçesine göre kullanım sıklığı değeri on katı bir azalma söz konusudur. Bu durum, daha 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından Oğuz Türkçesi için söylenenlerin, 20. yüzyılda Türkiye Türkçesi metinlerine yansımalarıdır. Kaşgarlı, "Oğuz ve Kıpçak grupları; isimlerin ve fiil devamlılık bildiriyorsa fiillerin ortalarındaki bütün gayın'ları düşürmekte birleşirler. İsimler için örnek: 'Ala karga'ya çumguk denir; onlar çumuk derler. Gayın düşürülmüştür. Türkler 'boğaz'a tamgak, onlar tamak derler. Fiiller için örnek: Ol evke bargan ol 'O devamlı olarak evine gidendir'. Oğuzlar bu anlam için baran ol derler. Türkler, Ol er kulını urgan ol 'O adam sürekli olarak kölesini dövendir' derler, onlar ise uran derler." (Ercilasun & Akkoyunlu, 2015) ifadeleri ile grafiklere yansıyan durumu, 11. yüzyılda açıklamıştır.

Dönemlere göre ünsüz seslerin sözcük sonu kullanım sıklıklarını gösteren grafikler ise şöyledir:

Şekil 5. Köktürk Türkçesi Sözcük Sonu Ünsüzleri

Şekil 6. Türkiye Türkçesi sözcük sonu ünsüzleri

Her iki dönemin sözcük sonu ünsüzlerinin kullanım sıklıklarını gösteren grafikler incelendiğinde özellikle Türkiye Türkçesinde sözcüklerin sonunda bulunmayan b, c, d, g ünsüzlerinden g ünsüzünün durumu dikkat çekicidir. Köktürk Türkçesinde sözcük sonunda, 72 kullanım sıklığı değeri taşıyan ses, Türkiye Türkçesinde bir değer taşımamaktadır. Bu durumda elbette Eski Türkçeden Oğuz Türkçesine g# > Ø# ses olayı etkilidir. "Eski Türk yazı dili ile Oğuz Türkçesini birbirinden ayıran önemli ayrıçlardan biri de ğ/g ünsüzlerinin durumudur. Bilindiği gibi, Eski Türkçenin birden çok heceli sözcüklerinin sonlarındaki -ğ/-g ünsüzleri ile ek ve hece başlarındaki ğ-/g- ünsüzleri XIII. yüzyıl sonlarında Oğuz Türkçesinde artık eriyip kaybolmuştur." (Korkmaz, 2013). Yukarıda belirtildiği gibi g sesinin sözcük içi

kullanım sıklığı oranları da her iki dönem için karşılaştırma yapıldığında dikkat çekici bir durum sergilemekteydi.

Her iki dönemin ünsüzlerinin sözcük sonu kullanım sıklıkları grafiklerine göre en yüksek değere sahip ilk beş ünsüz şöyledir:

<u>Köktürk Türkçesi(1006)</u>	<u>Türkiye Türkçesi (994)</u>
N (143)	N (169)
M (87)	R (88)
G (72)	K (62)
Ş (69)	M (53)
K (67)	Ş (28)

Ünsüzlerin sözcük sonu kullanım sıklıkları grafiğine göre veriler değerlendirildiğinde Köktürk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında en çok tercih edilen ünsüzlerin benzerliği de dikkat çekicidir. Köktürk Türkçesinde ilk beşte yer alan n, m, ş, k ünsüzleri Türkiye Türkçesinde de ilk beş ünsüz içerisinde yer almaktadır. Köktürk Türkçesinde ilk beşte yer alan g ünsüzü, gelişen ses olayları neticesinde, Türkiye Türkçesinde ilk beş arasında yer alamazken r ünsüzü Türkiye Türkçesinde ilk beş ünsüz arasına girmiştir ki r ünsüzü de Köktürk Türkçesinde sözcük sonu kullanım sıklığı grafiğine göre altıncı sıradadır. Yani Köktürk Türkçesindeki ilk beş ünsüzden birini (g) ses olayları neticesinde kaybeden Türkiye Türkçesi, Köktürk Türkçesinde altıncı sıradaki ünsüzü (r), ilk beşe taşımıştır. Bu durum da her iki dönemin, sözcük sonu ünsüzleri konusunda birbirlerine yakınlığını açıkça ortaya koymaktadır.

Her iki dönemin sözcük başı, sözcük içi, sözcük sonu ünsüzlerinin kullanım sıklıkları grafikleri karşılaştırıldığında görülmektedir ki Köktürk Türkçesi metinlerinden alınan örneklerde c, f, ğ, h, j, v ünsüzleri bulunmamaktadır.

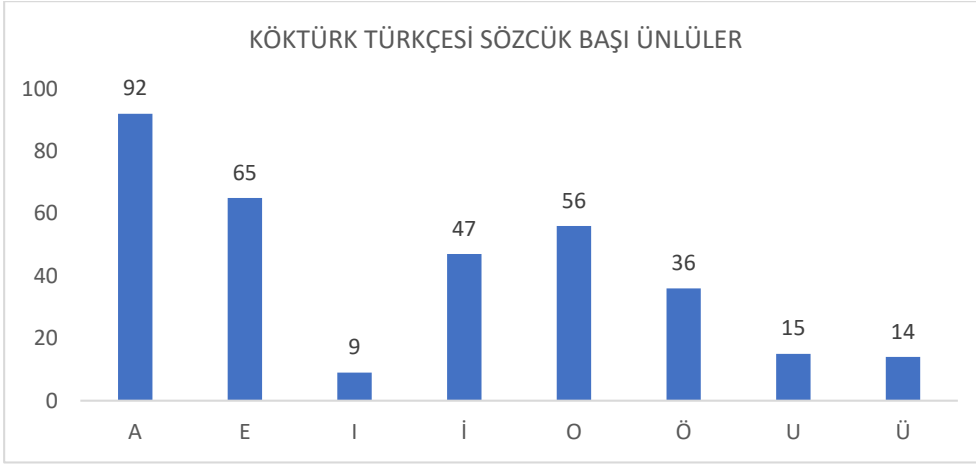
Ünsüzlerin sözcükte buldukları yere göre kullanım sıklıklarını gösteren grafiklere bakıldığında Köktürk Türkçesinin sözcük başı ünsüzleri grafiği Türkiye Türkçesinin sözcük başı ünsüzleri grafiğine göre oldukça sade bir görünüm sergilerken sözcük sonu ünsüzleri grafiğinde tersi bir durum söz konusudur. Bu kez Türkiye Türkçesinin sözcük sonu ünsüzleri grafiği Köktürk Türkçesinin sözcük sonu ünsüzleri grafiğine göre daha sade bir görünüm sergilemektedir.

A. BURAN Yasası (A - B, R, N Yasası)

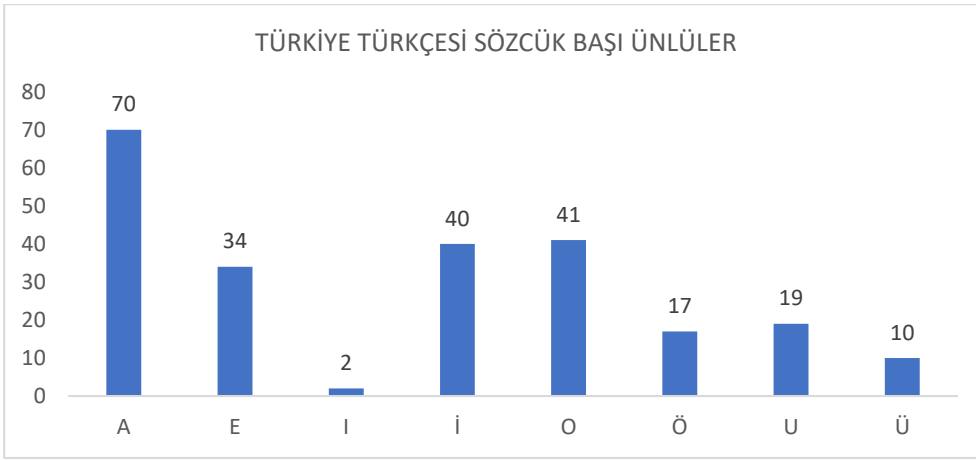
Köktürk Türkçesi ve Türkiye Türkçesi metinlerinden alınan sözcüklerin başında, ortasında ve sonunda bulunan ünsüzlerin sayımından elde edilen verilerin, grafiklerle gösteriminden elde edilen sonuçlar yukarıda açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre her iki dönemde de sözcük başında en çok kullanılan ünsüz b, sözcük içinde en çok kullanılan ünsüz r, sözcük sonunda en çok kullanılan ünsüz n ünsüzüdür:

	<u>Köktürk Türkçesi (1006)</u>	<u>Türkiye Türkçesi (994)</u>
Sözcük başında:	B (189)	B (145)
Sözcük içinde:	R (280)	R (328)
Sözcük sonunda:	N (143)	N (169)

Her iki dönemin metinlerinden alınan sözcüklerin, sözcük başındaki ünlü seslerin kullanım sıklıklarını gösteren grafikler ise şöyledir:

Şekil 7. Köktürk Türkçesi sözcük başı ünlüleri

Şekil 8. Türkiye Türkçesi sözcük başı ünlüleri

Hem Köktürk Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesinde, sözcük başında ünlü seslerin kullanım sıklıklarını gösteren grafiklere bakıldığında ise a sesinin, en çok kullanım sıklığı oranına sahip ünlü ses olduğu görülecektir:

	<u>Köktürk Türkçesi (1006)</u>	<u>Türkiye Türkçesi (994)</u>
Sözcük başında:	A (92)	A (70)

Grafikler üzerinden elde ettiğimiz sonuçlardan hareketle, A – B, R, N ünsüzlerinin açılımı doğrultusunda, Köktürk Türkçesinden Türkiye Türkçesine, sözcüklerde en çok tercih edilen ünlü ve ünsüz seslerin kullanım sıklıklarını ifade eden “A. BURAN Yasası” şekillenmiştir. Yasa neticesinde, 7 - 8. yüzyıllardan 20 - 21. yüzyıllara, ünlü ve ünsüz seslerin sözcük başında, sözcük içinde ve sözcük sonunda kullanım sıklıklarında, Batı Türkçesinin Türkiye Türkçesi kolunda değişen bir şey olmadığını söyleyebilmek mümkündür. Yani, Köktürk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında sözcük başında, sözcük içinde ve sözcük sonunda kullanılan ünlü ve ünsüz seslerin kullanım sıklıkları noktasında, en çok kullanılan seslerde paralellik söz konusudur. Söz konusu yasa, tam olarak bunu ifade etmektedir.

Türkiye Türkçesi ile birlikte bütün tarihî Türk lehçelerinin grafikleri¹ değerlendirildiğinde, A. BURAN Yasasının sadece Köktürk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında olduğu görülecektir. Örneğin tüm dönemlerin sözcük başı ünsüzlerini gösteren grafikler bile incelendiğinde, söz konusu yasa

¹ bkz.: Durukoğlu, Gökçen (2021), Tarihî Türk Lehçeleri ve Türkiye Türkçesinde Seslerin Kullanım Sıklığı -Grafiklerle-, Akademisyen Kitabevi, Ankara.

doğrultusunda uyumun, sadece Köktürk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Grafiklere göre her dönemde sözcük başında en çok kullanılan ünsüz sesler şöyledir. Parantez içerisinde verilen sayılar ünsüz seslerin kullanım sıklıklarını ifade etmektedir:

Köktürk Türkçesi:	B (189)
Uygur Türkçesi:	T (193)
Karahanlı Türkçesi:	K (177)
Harezm Türkçesi:	K (138)
Kıpçak Türkçesi:	K (185)
Çağatay Türkçesi:	K (137)
Eski Oğuz Türkçesi:	K (121)
Osmanlı Türkçesi:	M (78)
Türkiye Türkçesi:	B (145)

Bu yasa, açıkça gösterir ki 20 - 21. yüzyıllarda Türkiye Türkçesi, zamanın değişen koşulları ile birlikte her ne yaşarsa yaşasın, ünlü ve ünsüz seslerin sözcükte buldukları yere göre kullanım sıklıkları noktasında Köktürk Türkçesi ile paralellik arz ederek genetik özelliklerini koruyabilmiştir.

SONUÇ

11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut, Türk lehçeleri hakkında açıklamalar yaparken lehçelerin aslında birbirlerinden çok da farklı olmadıklarının altını çizmiştir. Var olan bazı farklılıkların ise ses düşmesi, ses değişmesi olarak değerlendirilebilecek düzeyde olduklarına işaret etmiştir.

Köktürk Türkçesi ve Türkiye Türkçesi metinlerinden hareketle yaptığımız istatistiksel çalışmada seslerin kullanım sıklıklarına dair elde ettiğimiz grafikler, Türk dilinin tarihi gelişimine uygun değişimleri somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Grafiklerdeki veriler, tarihsel süreçte yaşananlarla paralellik sergilemektedir.

Oğuz Türkçesinin batıda yazı dili olması süreci ile birlikte -çeşitli nedenlerle- özellikle Arapça, Farsça gibi yabancı dillerden alınan sözcüklerin sayısında artış da yaşanmıştır. Her ne kadar farklı dillerden sözcük alımı gerçekleşse de Köktürk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi metinlerinden hareketle yapılan çalışmanın sonucunda elde edilen grafikler, ünlü ve ünsüz seslerin sözcükte buldukları yere göre kullanım sıklıklarında, dilin asıl karakterine uygun hareket ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Çalışmamızın özneleri olan her iki dönemde de sözcük başında, sözcük içinde ve sözcük sonunda en çok kullanılan sesler aynıdır.

Yani fonetik, morfolojik ve söz varlığı alanlarında yüzyıllar içerisinde değişimler, gelişimler sergilemesine rağmen, sözcük başında, sözcük içinde ve sözcük sonunda en çok kullanılan sesler noktasında Türk dili, başlangıçtan bugüne, Batı kolunda (Köktürk Türkçesinden Türkiye Türkçesine) değişime karşı koymuştur. Ancak, yüzyıllar içerisinde dilin yaşadıkları ile birlikte kaçınılmaz olarak, sözcük başında, içinde ve sonunda kullanılan seslerin sayısında ve kullanım sıklıkları oranlarında değişiklikler olmuştur.

Ünlü ve ünsüz seslerin sözcüklerde buldukları yere göre kullanım sıklıkları noktasında Köktürk Türkçesinden Türkiye Türkçesine asıl karakteri yansıtan bir yasa olarak, sözcük başında en çok kullanılan ünlü ses A, ünsüz ses B, sözcük içinde en çok kullanılan ünsüz ses R, sözcük sonunda en çok kullanılan ünsüz ses N ile birlikte "A. BURAN Yasası" şekillenmiştir. Yasa, açıkça ortaya koyar ki en çok kullanılan sesler açısından Batı yakasında -Türkiye Türkçesinde- değişim yoktur.

Bütün ünsüzler içerisinde j ünsüzünün grafiklere yansıttığı durum dikkat çekicidir. J ünsüzü, her iki dönemin grafiklerinde de sözcük başında da sözcük içinde de sözcük sonunda da değer ifade etmemektedir. (Türkiye Türkçesinde 994 sözcük içerisinde sözcük başında sadece bir defa *jandarma* sözcüğü ile sayıma dâhil olmuştur.) Başlangıçta Türkçenin asli seslerinden olmamasına rağmen

ilerleyen yüzyıllarda Türkçenin bünyesine kabul ettiği h, f gibi seslerle karşılaştırıldığında j sesi, Türkçeye nüfuz edememiştir. Bir anlamda denebilir ki - h, f gibi seslerin aksine - j sesi, Türkiye Türkçesine dâhil olamamış, Türkçeleşememiş bir ses olarak kalmıştır.

KAYNAKÇA

Kaşgarlı, M. (1990). Dîvânü lûgati't-Türk (Tıpkıbasım-Facsimile). Kültür Bakanlığı.

Bekiroğlu, N. (2013). Mimoza sürgünü. Timaş Yayınları.

Durukoğlu, G. (2021). Tarihî Türk lehçeleri ve Türkiye Türkçesinde seslerin kullanım sıklığı - grafiklerle-. Akademisyen Kitabevi.

Ercilasun, A. B.& Akkoyunlu, Z. (2015). Kaşgarlı Mahmud dîvânü lugâti't-Türk Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin. Türk Dil Kurumu.

Ergin, M. (1998). Orhun abideleri. Boğaziçi Yayınları.

Gülsevin, G. (1998). Köktürk bengu taşlarındaki Oğuzca özellikler. *Kardeş Ağızlar/ Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi*, S.7, 12-18.

Korkmaz, Z. (2013). Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Pala, İ. (2014). Mihmandar. Kapı Yayınları.

Pamuk, O. (2016). Kırmızı saçlı kadın. Yapı Kredi Yayınları.

Seyfettin, Ö. (2009). Bütün hikâyeler-2. Üç Harf Yayınları.

Tan, C. (2012). Söylenmemiş şarkılar. Altın Kitaplar Yayınevi.

Tanpınar, A. H. (2002). Saatleri ayarlama enstitüsü. Yapı Kredi Yayınları.

Veli, O. (2003). La Fontaine'in masalları. Yapı Kredi Yayınları.